

Arbetsmarknadsutskottets yttrande 2024/25:AU5y

Forskning och innovation för framtid, nyfikenhet och nytta

Till utbildningsutskottet

Utbildningsutskottet har gett arbetsmarknadsutskottet tillfälle att yttra sig över regeringens proposition Forskning och innovation för framtid, nyfikenhet och nytta (2024/25:60) och följdmotioner i de delar som berör utskottets beredningsområde.

Utskottet begränsar sitt yttrande till de delar av propositionen och motionerna som gäller jämställdhet och arbetsliv.

Utskottet föreslår att utbildningsutskottet tillstyrker regeringens proposition och avstyrker motionerna i berörda delar.

I yttrandet finns två avvikande meningar (S, V, C, MP) och (S).

Utskottets överväganden

Forskning och innovation för framtid, nyfikenhet och nytta

Propositionen

Huvudsakligt innehåll

I propositionen presenterar regeringen forskningspolitiken för åren 2025–2028. Den omfattar såväl forskning som innovation. Politiken utgår från målet att Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation. Regeringen har i budgetpropositionen för 2025 (prop. 2024/25:1) lämnat förslag och redovisat bedömningar om ökade medel till forskning och innovation. Anslagen för forskning och utveckling föreslås öka successivt från 2025 till 2028 med totalt 6,5 miljarder kronor. I propositionen beskrivs satsningarna närmare.

Utgångspunkten för satsningarna är excellens, internationalisering och innovation. Sverige ska vara ett internationellt attraktivt land för investeringar i forskning och utveckling. Regeringen anser att Sverige ska vara bland de länder som investerar mest i forskning och utveckling som andel av BNP. För att lyckas med detta behövs inte bara en kraftfull satsning när det gäller medel utan också en ambitionshöjning i form av en tydligare inriktning mot excellens.

Även andra pågående och planerade åtgärder som bidrar till excellens, internationalisering och innovation redovisas i propositionen. Det inkluderar insatser som ska värna den fria forskningen, minska forskares och lärares administrativa börda och ge mer tid för forskning samt insatser för stärkta karriärvägar som främjar excellens. Mobilitet mellan högskolan och det omgivande samhället identifieras som en kvalitetsfaktor.

Revidering av de forskningspolitiska delmålen

I propositionen anför regeringen att ett nytt forskningspolitiskt mål aviserades i 2016 års forskningspolitiska proposition (prop. 2016/17:50): ”Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation, där högkvalitativ forskning, högre utbildning och innovation leder till samhällets utveckling och välfärd, näringslivets konkurrenskraft och svarar mot de samhällsutmaningar vi står inför, både i Sverige och globalt”.

I samma proposition aviserades tre delmål för den kommande tioårsperioden:

- Sverige ska vara ett internationellt attraktivt land för investeringar i forskning och utveckling. De offentliga och privata investeringarna i forskning och utveckling bör även fortsatt överskrida EU:s mål.

- En övergripande kvalitetsförstärkning av forskningen ska ske och jämställdheten ska öka.
- Samverkan och samhällspåverkan ska öka.

I den nu aktuella propositionen anför regeringen att en genomgång av delmålen har gjorts, och regeringen pekar ut följande uppföljningsbara delmål för de kommande tio åren:

- Sverige ska vara en ledande kunskapsnation och vara bland de främsta länderna vad gäller utgifter för forskning och utveckling som andel av BNP.
- Svensk forskning ska hålla hög kvalitet.
- Sverige ska vara ett av världens främsta innovationsländer.

Måloppfyllelsen ska följas upp på nationell nivå genom indikatorer och bedömningsgrunder, och den ska bygga på statistik och rapporter från myndigheter och andra organisationer som exempelvis OECD, Eurostat, SCB och Vetenskapsrådet.

Forskning om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Regeringen anför i propositionen under rubriken Ett robust samhälle bl.a. att flera studier visar på omfattande kunskapsluckor och forskningsbehov inom områdena mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns behov av att synliggöra grupper som är särskilt utsatta, och det finns även stora behov av forskning om utnyttjande i prostitution och människohandel för sexuella ändamål och sexuellt utnyttjande i form av att barn skildras i bilder eller filmer som sprids. Regeringen anser att det finns behov av forskning om evidensbaserade metoder för skydd, stöd och vård för utsatta vuxna och barn, liksom om effekterna av insatser, metoder och arbetssätt för att förebygga och bekämpa denna brottslighet, med fokus på våldsutövare.

Regeringen bedömer vidare att det behövs en strategisk forskningssatsning med fokus på att främja uppbyggnaden av excellent forskning och starka forskningsmiljöer. Forskningssatsningen bör löpa under en åttaårsperiod eftersom det tar tid att bygga upp, genomföra, testa och modifiera insatser och att mäta deras effekter. Forskningen behöver vara verksamhetsnära, genomföras i samverkan mellan forskare och omgivande samhälle och ha en tydlig koppling till policy och praktik för att skapa goda förutsättningar för att resultaten kommer till nytta.

Regeringen avsätter därför inom ramen för Vetenskapsrådets anslagsökning för forskning 10 miljoner kronor 2025 för forskning om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Därefter beräknar

regeringen att 15 miljoner kronor ska avsättas för samma ändamål 2026, 20 miljoner kronor 2027 och 30 miljoner kronor 2028.

Det nationella forskningsprogrammet om arbetsliv förlängs och förstärks

I propositionen under rubriken Ett robust samhälle anför regeringen bl.a. att ett uppdrag till Forte om att inrätta ett tioårigt nationellt forskningsprogram om arbetsliv aviserades i 2016 års forskningspolitiska proposition (prop. 2016/17:50). Enligt regeringen är det fortfarande angeläget att klara de utmaningar som har identifierats i föregående forskningspolitiska propositioner, och forskningen om ålder och åldrande i arbetslivet behöver stärkas ytterligare.

Regeringen avser därför att förlänga det nationella forskningsprogrammet om arbetsliv under 2027 och 2028 samt att för dessa år förstärka satsningen på forskning om äldres förutsättningar att stanna kvar i arbetslivet. Forte ska enligt regeringen inom ramen för sitt anslag avsätta 80 miljoner kronor 2027 och 2028 till det nationella forskningsprogrammet om arbetsliv. Inom ramen för Fortes anslagsökning för forskning beräknar regeringen även att ytterligare 10 miljoner kronor ska tillföras 2027 och 20 miljoner kronor 2028 till det nationella forskningsprogrammet om arbetsliv för forskning om äldres förutsättningar att stanna kvar i arbetslivet.

Jämställdhet för kvalitet och excellens

Regeringen understryker i propositionen under rubriken Karriärvägar som främjar excellens att lika villkor måste gälla för kvinnor och män som utför likartat arbete med likartade meriter för att Sverige ska kunna fortsätta att vara en ledande kunskaps- och forskningsnation. Vidare anføres att doktorand- och forskaranställningar blir mindre attraktiva om de akademiska karriärvägarna inte vilar på meritokratiska grunder, och det medför en risk för att de med bäst meriter inte söker anställningar och att rekryteringsbasen minskar på sikt. Jämställdhet inom högskolesektorn är därför viktig för kvalitet i utbildning och för excellent forskning så att Sverige inte ska riskera att gå miste om excellent forskning och banbrytande forskningsrön.

En jämställd arbetsplats behöver hantera frågor som rör exempelvis kultur och arbetsmiljö. Universitet och högskolor har en helt avgörande roll som arbetsgivare för att arbeta med dessa frågor och komma till rätta med problem som riskerar att hindra talanger, oavsett kön, från att välja en akademisk karriär.

I propositionen aviserar regeringen att den avser att ge Vetenskapsrådet och Universitetskanslersämbetet i uppdrag att analysera jämställdheten vid svenska universitet och högskolor, i syfte att identifiera kvalitetsrisker för forskningen och goda exempel på åtgärder som främjar kvalitet i forskning och utbildning.

Regeringen avser också att ge Universitetskanslersämbetet i uppdrag att följa upp de rekryteringsmål för nyanställda professorer som beslutades av riksdagen 1997 i syfte att stimulera ett långsiktigt och systematiskt jämställdhetsarbete på alla nivåer för att vidare studera deras effekter på kvaliteten i forskning och utbildning.

Motionerna

Förslag om att ökad jämställdhet även framöver ska vara ett delmål för forskningspolitiken finns i kommittémotionerna 2024/25:3309 av Åsa Westlund m.fl. (S) yrkande 3, 2024/25:3310 av Lorena Delgado Varas m.fl. (V) yrkande 5, 2024/25:3312 av Anders Ådahl m.fl. (C) yrkande 5 och 2024/25:3313 av Daniel Helldén m.fl. (MP) yrkande 9. Motionärerna anser att jämställdheten inom akademien fortfarande är bristande och vänder sig mot att regeringen slopar delmålet om ökad jämställdhet.

I kommittémotion 2024/25:3309 lyfter motionärerna också fram behovet av mer arbetsmiljöforskning (yrkande 15). Motionärerna anser att ambitionerna måste höjas och att det bör avsättas mer medel till forskningen om arbetsmiljö och arbetslivets villkor.

Utskottets ställningstagande

Utskottet välkomnar inledningsvis regeringens proposition och vill understryka att det är viktigt med en ambitiös forskningspolitik som utgår från att Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation. Utskottet delar regeringens bedömning att det behövs forskning som kan bidra med kunskap om och lösningar på olika samhällsproblem för att skapa robusta samhällen.

Utskottet vill i sammanhanget särskilt lyfta fram vikten av långsiktigt och kunskapsbaserat arbete för att förebygga och bekämpa ojämställda villkor för kvinnor och män i vårt samhälle. Utskottet välkomnar därför att regeringen i propositionen ger hög prioritet åt denna fråga, inte minst när det gäller den strategiska och långsiktiga satsningen på forskning om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

Utskottet välkomnar också den satsning som regeringen gör på arbetslivsforskningen genom att det nationella forskningsprogram om arbetsliv som Forte inrättat förlängs och förstärks, där forskning om ålder och åldrande i arbetslivet behöver stärkas ytterligare.

I kommittémotionerna 2024/25:3309 (S) yrkande 3, 2024/25:3310 (V) yrkande 5, 2024/25:3312 (C) yrkande 5 och 2024/25:3313 (MP) yrkande 9 anser motionärerna att delmålet om ökad jämställdhet ska återinföras.

Utskottet har naturligtvis samma ingångsvärden som motionärerna i fråga om att kvinnor och män ska ha samma möjlighet till yrkeskarriär inom forskningen och akademien. När det gäller regeringens revidering av delmålen

välkomnar utskottet dock den genomgång som har gjorts och att delmålen förtydligas. Utskottet vill i sammanhanget lyfta fram vikten av att de akademiska karriärvägarna vilar på meritokratiska grunder. Utskottet välkomnar därför att regeringen gett Vetenskapsrådet och Universitetskanslersämbetet i uppdrag att analysera jämställdheten vid svenska universitet och högskolor samt att Universitetskanslersämbetet har fått i uppdrag att följa upp rekryteringsmålen för nyanställda professorer. Med det ovan anförda anser utskottet att utbildningsutskottet bör avstyrka nämnda yrkanden.

När det gäller det nationella forskningsprogrammet om arbetsliv som Forte inrättat delar utskottet regeringens bedömning att det fortfarande är angeläget att möta de utmaningar som har identifierats i tidigare forskningspolitiska propositioner. Som framgått ovan välkomnar utskottet att det nationella forskningsprogrammet om arbetsliv förlängs och att regeringen prioriterar att stärka forskningen om ålder och åldrande i arbetslivet. Förekomsten av ålderism och åldersdiskriminering i arbetslivet är exempel på viktiga forskningsområden. Utskottet anser att regeringens forskningspolitiska proposition är väl avvägd och föreslår att utbildningsutskottet avstyrker kommittémotion 2024/25:3309 (S) yrkande 15.

Stockholm den 13 mars 2025

På arbetsmarknadsutskottets vägnar

Magnus Persson

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Magnus Persson (SD), Ardalan Shekarabi (S), Saila Quicklund (M), Patrik Lundqvist (S), Johanna Haraldsson (S), Arin Karapet (M), Serkan Köse (S), Ann-Christine Frohm (SD), Oliver Rosengren (M), Jonny Cato (C), Sara Gille (SD), Leila Ali Elmi (MP), Ulf Lindholm (SD), Adrian Magnusson (S), Magnus Jacobsson (KD), Martin Melin (L) och Isabell Mixter (V).

Avvikande meningar

1. Ett forskningspolitiskt delmål om att jämställdheten ska öka inom akademien (S, V, C, MP)

Ardalan Shekarabi (S), Patrik Lundqvist (S), Johanna Haraldsson (S), Serkan Köse (S), Jonny Cato (C), Leila Ali Elmi (MP), Adrian Magnusson (S) och Isabell Mixter (V) anför:

Jämställdheten inom akademien är en ytterst viktig fråga. I dag är andelen kvinnor i majoritet bland studenterna vid landets högskolor och universitet, och ungefär lika många kvinnor som män disputerar. Men där upphör jämställdheten. Professorerna är den kategori inom akademien som har den ojämnaste könsfördelningen. I detta läge, när behovet av att fortsätta med jämställdhetsarbetet är stort, aviserar regeringen i propositionen att delmålet om jämställdhet ska strykas. Regeringen påstår sig ha gjort en genomgång av delmålen men presenterar samtidigt ingen utvärdering eller uppföljning som motiverar de reviderade delmålen. Vi ser stora risker med denna förändring eftersom jämställdheten inom akademien fortfarande är bristande, och vi beklagar att utskottet inte delar vår bedömning.

Vi noterar att även EU-kommissionen i sin utgåva av "She figures", som presenterar aktuell statistik om jämställdhet inom forskning och innovation, lyfter fram att det är fler kvinnor än män som utbildar sig på universiteten men att kvinnor fortfarande är underrepresenterade i fråga om karriärer och ledarskap inom disciplinerna vetenskap, teknik, ingenjörsvetenskap och matematik. Kommissionen understryker att detta fördjupar EU:s befintliga kompetensbrist och därmed hotar den långsiktiga konkurrenskraften.

Vi anser med det ovan anförda att regeringen inom forskningspolitiken bör behålla delmålet om att jämställdheten ska öka inom akademien. Utbildningsutskottet bör därmed tillstyrka motionerna 2024/25:3309 (S) yrkande 3, 2024/25:3310 (V) yrkande 5, 2024/25:3312 (C) yrkande 5 och 2024/25:3313 (MP) yrkande 9.

2. Arbetslivsforskning (S)

Ardalan Shekarabi (S), Patrik Lundqvist (S), Johanna Haraldsson (S), Serkan Köse (S) och Adrian Magnusson (S) anför:

Ingen ska behöva sätta livet till på jobbet, vare sig i olyckor eller till följd av arbetsrelaterad ohälsa. Vi anser därför att det finns ett stort behov av att öka kunskaperna om vad som leder till arbetsrelaterad ohälsa, arbetsplatsolyckor och slitsam arbetsmiljö så att detta kan förebyggas. Samtidigt behöver arbetsmiljön och arbetslivets villkor förbättras så att vanligt folk orkar arbeta hela vägen fram till pensionen.

Regeringen har i propositionen aviserat att den förlänger det nationella forskningsprogram om arbetsliv som inrättats av Forte, som den dåvarande

socialdemokratiska regeringen införde, med två år samt att man för dessa år förstärker satsningen på forskning om äldres förutsättningar att stanna kvar i arbetslivet. Vi välkomnar naturligtvis detta, men det räcker inte. Ambitionerna måste höjas ytterligare.

Vi anser med det ovan anförda att det behöver sättas av betydligt mer medel till forskningen om arbetsmiljö och arbetslivets villkor och att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett förslag om ökade ambitioner och ett ökat anslag på arbetslivsområdet.

Vi anser därmed att utbildningsutskottet bör tillstyrka motion 2024/25:3309 (S) yrkande 15.